

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**R. P. Francisci Svarez, Granatensis, E Societate Iesv
Doctoris Theologi, Et In Conimbricensi Academia
Sacrarum Literarum Primarij Professoris. Tractatvs De
Legibvs, Ac Deo Legislatore**

Suárez, Francisco

Mogvntiae, 1619

Cap. XI. Vtrùm finis potestatis, & legis ciuilis, prout nunc est in Ecclesiæ,
sit alius à fine eiusdem potestatis & legis, vt in pura natura vel gentibus
spectari potest.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-94074](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-94074)

per talem actum. Nam lex iniqua non est lex, nec potestas regia est data ad tales leges ferendas, iuxta ea, quae supra diximus de ratione legis. Possunt ergo tunc subditi, & debent non obedire regi in tali praeccepto, si de re iniqua sit, non tamen propterea possunt illi obedientiam absolute negare in his, quae iusta fuerint. Vel denique rex est iniquus etiam in usurpatione ipsius potestatis, quia tyrannice illam occupavit, & tunc verum est, illam iniquitatem excludere potestatem veram, non quia priuaret illa, sed quia supponit carentiam eius, eamque donare non potest, & tunc merito tali homini non obeditur, quia Rex non est, sed tyrannus.

8. *Dubium circa mores Principis.*
 Occurrit autem hic incidens dubium circa hoc vitium membrum, an in eo casu possint subditi licite obedire huiusmodi Principi, si alioqui ex parte materiae iustas leges ferat. Quod enim non teneantur, per se loquendo, manifestum est, quia illae non sunt leges, iuxta supra dicta, cum non procedant a legitima potestate. Quod autem possint, videtur persuaderi, quia possunt facere quicquid bonum est, vel non malum, licet non teneantur, cedendo iuri suo, & patienter vim alterius sustinendo. Imò adducunt multi auctores, posse tunc subditos postulare ab huiusmodi Principe, & concessionem gratiae, & actus iustitiae, qui in se iniusti non sint, quamuis ab illo iniuste sint faciendi per usurpatam potestatem; quia tunc non inducunt ad malum, sed ad minus malum: minus enim malum est sic gubernari, quam omnino non gubernari. Ita docuit Caiet. in summa, verb. Tyrannus, quem sequitur Armilla eodem verb. & Nauar. c. 14. n. 41. In contrarium autem esse videtur, quia obedire huiusmodi regi, etiam in his, quae alias honesta sunt, videtur esse cooperatio ad malum, & fauor iniustitiae, seu tyrannidis eius.

9. *Quaestio de potestate Tyranni.*
 Breuiter dicendum cenfeo, quasdam esse actiones ita honestas, ut in nullis no documentum cedant, neque indigeant potestate publica, ut recte fiant, ut sunt deferre haec, vel illa arma, vel aliquid simile, vel etiam soluere tributum, quod licet ex parte exigentis requirat potestatem, ex parte soluentis illam non postulat, per se loquendo. Neque conditio tributi alteri afferre nocumētum, nisi soli soluenti, qui potest cedere iuri, vel utilitati suae. Aliae vero sunt actiones, quae inuoluunt no documentum tertij, & ut iuste fiant, requirunt potestatem publicam, ut occidere malefactorum, etiam dignum morte, & similes. In prioribus per se malum non est seruare leges, vel praeccepta tyranno data, quia illae actiones tales sunt, ut propria voluntate, & auctoritate possint honeste fieri sine lege. Quod autem fiant posita illa iniusta lege, non habet circumstantiam, quae reddat actum malum. Quia illa re vera non est cooperatio, sed tolerantia quasdam violentiae, quae nulli afferre no documentum: ergo per se non est ibi malitia. Dico autem per se, quia oportet scandalum vitare, & non dare occasionem tyranno, ut in sua iniustitia infirmius perseueret, sed potius illi obfistere, quando sine incommodo fieri potest. At vero in posterioribus actionibus contrarium videtur, quia honestas illarum omnino pendeat ex vera potestate publica, sine qua nullus potest exequi, vel condemnare alium, etiam in peena iusta, nisi habeat publicam potestatem, quam tyrannus dare non potest. Sed in hoc etiam aduertendum, seu subdistinguentum est: nam hoc in rigore est verum, quantum est ex parte tyranni: contingit autem ut res publica, quia non potest illi resistere, illum toleret, & ab eo se gubernari sinat, & tacite consentiat, ac velit, iustitiam per ipsum administrari propter rationem tactam, quia minus malum est, per illum gubernari, quam omnino carere iusta coactione, & directione; & tunc non erit peccatum obedire, etiam in dictis actibus, quia Reipublicae consensus supplet defectum potestatis tyranni.

10. Ad fundamentum contrarij erroris respondetur,

multo maiora incommoda contra bonum communi ne sequi, si potestas civilis pendeat ex priuata fide, vel bonis moribus ipsius principis, quia nulla esset pax, neque obedientia in republica, sed quilibet subditus vellet superiorem suum iudicare, & consequenter illi obedientiam negare, quod absurdissimum est. Quocirca licet peccator forte mereatur priuari regno, tamen quamdiu illo non priuatur ab habente potestatem verus rex perseuerat, atque ita contingit in Saule, donec permittente Deo occisus est. Quod *Saul.* autem dicitur *Osea 3. Regnauerunt, & non ex me, plures* habet expositiones, de quibus videri possunt *O. rig. Homil. 4. in lib. Iudicum, Hieronym. & Expositores* ibi. Verus sensus mihi videtur, ibi reprehendi reges iniquos Israel, non quia reges non essent, & gubernarent, sed, quia cum reges essent, male gubernarent, hoc enim significat regnare non ex Deo, quod statim explicatur, quia inducebant populum ad idola colenda, & similia.

CAPVT XI.

Virum finis potestatis, & legis civilis, prout nunc est in Ecclesia, sit alius a fine eiusdem potestatis, & legis, ut in pura natura, vel in gentibus spectari potest.

Diximus dari in hominibus potestatem ad ferendas leges, atque adeo has leges esse posibles, ut autem natura, & necessitas earum magis declaretur, oportet finem illarum, ipsiusque potestatis generatim considerare, quod in hoc capite praestandum est. Statimque occurrit opinio Fortunij Garcia tract. de *Finem iuris* ultimo sine vtriusque iuris, ubi contendit suadere, *finem iuris* civilis esse eundem cum fine iuris canonici, habereque eandem originem, eademque principia. Vnde multa inferit, quae postea examinanda sunt. Nam de hac opinione quatenus comparationem facit inter vtrumque ius, in lib. sequenti dicendum expresso est, quia non explicato prius vtroque extremo, non potest eorum comparatio fieri aut intelligi. Hic ergo solum de potestate, ac iure civili absolute spectato in ordine ad suum finem opinio haec tractanda est. Sentit ergo Fortun. finem iuris civilis esse non solum externam pacem, & iustitiam Reipublicae, sed etiam veram, & internam hominis felicitatem, ac salutem. Ita significat ibi. nu. 6. iunctis, quae dixerat n. 2. Vbi eundem finem iuris Canonici posuerat, & inde concludit esse eundem finem vtriusque iuris. Vnde necessaria est, ut vel sentiat, finem canonici iuris esse tantum externam politiam humanam, quod valde absurdum est, vel oportet, ut sentiat, finem iuris civilis non solum in humana politia, & externa pace, ac iustitia reipublicae, sed etiam tendere ad veram felicitatem humanam.

2. Quia vero haec opinio statim apparet incredibilis intellecta de iure civili, & de potestate ferendi illud, prout esse potest in pura natura, & in principio libri a nobis explicata est, ideo Nauar. in *Commen. de Naturis* finibus humanorum actuum, n. 29. ita illam interpretatur, ut intelligenda sit de iure civili, quatenus est a Christianis Imperatoribus, & Regibus compositum, aut probatum: sic enim etiam ipse ait, veram felicitatem aeternam, quam credimus, & speramus esse finem iuris civilis. Quia licet ipsa potestas de se non tendat in illum finem, nihilominus ut est coniuncta fidei, in illum referri potest, & debet: & ita et eius actus, qui est Lex civilis, a legislatoribus Christianis in eundem finem refertur. Quod suadet ipse Nauar. ex inscriptione Codicis, & Proemij digestorum a Iulianiano editi, quae sic habet, *In nomine Domini nostri Iesu Christi, &c.* Et eandem habet in declaratione iuris civilis, quae habetur in fine legis 2. de veteri iur. civile. Et in Epistol. ad Tribonianum, quae incipit, *Deo* auctore

Handwritten marginal notes on the right side of the page, including the word "ECCLESIA" and other illegible characters.

C. de summa Trinit.

authore, & in Codice est lex 1. de veteri iure enucleando, vbi de auctoritate legum, dicit, Quae diuinas, & humanas res bene disposuit, & omnem iniquitatem expulit. Addit Nauar. probationem ex l. 1. & 2. C. de sum. Trinitat. Vbi Imperator praecipit, omnes populos sibi subditos Christianam fidem, & religionem sequi, & haereticos puniri, & ex multis legibus, quas ille Imperator de rebus Ecclesiasticis constituit per plures titulos vsque ad 16. lib. 1. Codicis.

S. Fortunij s. adamentia.

Veruntamen de hac opinione Nauarri per se spectata dicemus postea: nunc enim considerando fundamenta Fortunij, videtur simpliciter loqui de potestate ciuili secundum se, & in omni statu: probat enim sententiam suam ex Arist. 1. Ethic. cap. 2. & 4. dicente, humanam felicitatem esse finem moralis doctrinae, & lib. 5. cap. 1. dicit, ea dici iusta, quae felicitatem societatis ciuili efficiunt, & conseruant, & ideo leges de omnibus virtutibus praecipit dare, quae ad hanc felicitatem conferunt. Adducit etiam Ciceronem lib. 2. de officijs, dicentem, Per leges bene beateq; viuunt. Adducit item quod ex Demosthene refertur in leg. 2. ff. de legib. Omnes debere parere legi, quia inuentio quadam & donum Dei est: Et ex Chryippo legem esse omnium diuinarum, & humanarum rerum reginam, & iustorum, atque iniustorum regulam. Hec autem omnia dicta sunt a Philosophis Ethnicis de lege ciuili, & ante leges Imperatorum: ergo dicta sunt de lege ciuili secundum se, & prout naturam humanam consequitur, seclusa fide: ergo in eodem sensu videtur ille auctor loquutus. Confirmat verò suam sententiam a fortiori ex legibus Imperatorum, quas adduximus pro sententia Nauar. & addit Authentic. vt non luxurientur contra naturam. Quia in ea ostendit Iustinia. sui muneris esse, curare, vt subditi sui bene viuant, & Dei placationem inueniant. Item Authen. quomodo oporteat Episcopos, &c. in princ. vbi Iustinia. ait, Maximam habemus sollicitudinem circa vera Dei dogmata, & circa sacerdotum honestatem, &c. Videtur ergo hic auctor vtrumque statum potestatis, seu legis ciuili amplecti, hoc fortasse discursu, quod lex ciuili intendit homines in veram eorum beatitudinem perducere. Vnde quando potestas illa est sola, & separata à lumine fidei, dirigit in veram felicitatem naturalem, de qua Philosophi loquuti sunt: quando autem coniungitur fidei manifestanti veram hominis felicitatem altioris ordinis, tunc etiam per fidem eleuatur, & extenditur ad ferendas leges, intendendo eandem veram, & supernaturalem felicitatem. Atque hoc modo nunc intra Ecclesiam eundem esse finem legis ciuili, & canonici. Et ad hoc tandem inducit Diuum Thomam, quia in 1. 2. quaestione 90. art. 2. & q. 95. art. 1. indifferenter loquens de lege humana, dicit, finem eius esse felicitatem.

Cice. 2. offic.

Demosthen

Chryippum.

Authen. Iustinian.

D. Thom.

4. Fortunij opinio noua

Hominis felicitas duplex, vna praesentis & futura, & vtraque in naturalem, & supernaturalem distinguitur.

Dubiosum.

Occurritur dubio.

Nihilominus haec opinio Fortunij noua est, & singularis, ortaque est ex quadam verborum confusa, & indistincta significatione, seu aequiuocatione, qua sublata facile rei veritas intelligitur. Duplex ergo felicitas hominis distinguenda est, vna est vitae praesentis, altera futurae, & vtraque in naturalem, & supernaturalem distingui debet secundum receptam Theologicam doctrinam, quam nunc supponimus. Dico ergo primò: potestas ciuili, & ius ciuile per se non respiciunt aeternam felicitatem supernaturalem vitae futurae tanquam finem proprium, vel proximum vel vltimum. Probatur, quia talis potestas est merè naturalis, ergo natura sua non tendit in finem supernaturalem. Dices: ipsa hominis natura ordinatur ad supernaturalem felicitatem, vt ad finem vltimum: ergo etiam potentiae omnes naturales huius naturae ordinantur ad eundem finem: ergo etiam potestas ciuili. Respondeo, dupliciter posse aliquid ordinari in illum finem vltimum: vno modo per intrinsecam habitudinem: alio modo per solam relationem vel imperium extrinsecum. Priori modo ordinatur fides infusa v. g. ad supernaturalem beatitudinem: po-

steriori modo fides, vel alia virtus acquisita. Dico ergo potestatem ciuilem per relationem extrinsecam, vel Dei, vel hominis habentis illam posse ordinari ad supernaturalem felicitatem vt ad finem vltimum. Et hoc ad summum probat ratio facta: nam ex parte Dei verum est omnia bona data hominibus, etiam naturalia, data esse propter felicitatem supernaturalem adipiscendam, & hoc modo etiam haec potestas data est propter illum finem. Ex parte verò hominis non potest ipse referre actus huius potestatis in illum finem per solū naturale lumen, sed oportet, vt supernaturaliter cognoscat illum finem, ideoq; stando in pura natura, non posset lex ciuili etiam hoc modo ordinari ad finem supernaturalem.

Deinde addo legem ciuilem prout est actus huius potestatis ex se nõ tendere in supernaturalem finem, & hunc esse sensum in praesenti praecipue intantum. Declarari autem potest notando differentiam inter habitus, seu facultates naturales, & supernaturales, quod supernaturales, & virtutes per se infusae, ita ordinantur per se in supernaturales, & circa obiectum aliquo modo supernaturale secundum se proportionatum supernaturali felicitati. Idemq; est suo modo in potestatibus moralibus supernaturalibus. Nam hoc modo character v. g. ordinatur ad supernaturalem finem, & similiter potestas Ecclesiasticae iurisdictionis tendit in eundem finem quasi connaturali modo, & operando ex se circa materiam supernaturalem, & per se relatam ad illum finem. At verò virtutes acquisitae de se non ita tendunt, nec operari possunt circa supernaturalem finem, sed solum per extrinsecum imperium possunt in illum referri. Ita ergo se habet potestas ciuili in ordine ad supernaturalem felicitatem: nam per se non tendit in illum finem vltimum ex vi propriae naturae, vel propriarum actionum, per quas nullo modo versatur circa talem finem, nec circa materiam, vel obiecta supernaturalis ordinis. Et hoc modo dicimus potestatem ciuilem, vel leges ab illa procedentes non respicere felicitatem supernaturalem, vt finem vltimum: & in hoc maxime distingui à potestate Ecclesiastica, vt in sequenti lib. c. 1. & 3. latius videbimus. Et ideo dixit Nicol. Pap. in c. quoniam, d. 10. & in c. cum ad verum, 96. d. Imperatores indigere Pontificibus pro aeterna vita, & non debere, nec posse diuinis rebus praesse, cum sint negotijs secularibus implicati. Et Imperator ipse in Authent. quomodo oporteat Episcopos, &c. in principio dixit, sacerdotium & imperium esse maxima dona à Deo data. Illud diuinis ministrans, hoc autem humanis praesidens. Et alia similia in citato loco afferemus.

Vnde dico secundò: Potestatem ciuilem non solum nõ respicere felicitatem aeternam vitae futurae vt finem vltimum propriū, verum etiam nec per se intendere propriam spiritualem felicitatem hominū in hac vita, & consequenter nec per se posse in materia spiritali disponere, aut leges ferre. Hoc colligitur ex iuribus citatis. Item ex illis omnibus, in quibus leges ciuiles per canonicas aliquatenus corriguntur, vel suppleuntur in ordine ad vitanda peccata, quia lex ciuili considerat honestam vtilitatem temporalem reipublicae humanae: lex autem canonica principalis attendit salutem animae, & vt peccata euentur, vt dixit Glossa in c. cum contingat, de iure iur. verb. debent, & sumitur ex illo textu cum concordantibus c. licet, de iure iur. in 6. & cap. vlt. de praescript. Et notant latè Ioan. And. in regula. poss. sssor, in Mercurial. & Panorm. in Procem. Decret. n. 16. & in cap. 1. de iuram. cal. n. 7. Ratione declaratur, quia spirituale bonum, seu felicitas huius vitae est dispositio per se ordinata ad vltimam felicitatem supernaturalem vitae futurae, vel potius est quadam inchoatio eius: ergo potestas, quae non ordinatur per se ad dirigendos homines in illam felicitatem nõ potest per se referri ad spirituale finem huius vitae, quia eiusdem potestatis est dirigere ad finem vltimum, & ad omnia, quae per se ad illum dispo-

Discrimen habituum naturalium, & supernaturalium.

Auth. D. Thom.

Foris cap. f. suat. Ratione eiusdem.

6. C. Concilij.

Regim. man. ples. em. mican. mona.

Ioan. And. Panorm.

Inflonia
probat
Nauar.

dum suam priuatam sententiam; immeritò tamen adducit ad illam confirmandam leges Codicis, quæ in materia spirituali versantur. nam illæ vel leges non sunt, nec fuere vnquam, vel nixæ fuerunt auctoritati Pontificum, vt lib. sequenti ca. 12. dicemus. Non rectè etiam ad hunc sensum accommodat opinionem Fortunij, quia sine dubio loquitur de legib. ipsis, ac potestatibus, & non tantum de personis operantibus. Et ita illum latè impugnat Michael Vlcurruno tract. de Regim. mun. p. 1. q. 5. princip. Argumenta item eiusdem Fortunij probant hanc opinionem, & nihil aliud, vt facile intuenti patebit. Deniq; res ipsa per se nota est: nam hæc legislatio civilis de se, & suo genere actio honesta est, licet ordinis naturalis, & prudentiæ acquisita, ac rationi naturali consentanea; ergo est de se apta referri ad finem supernaturalem; ergo Princeps Christianus facillè potest in eum finem illam referre, & optimè faciet illam referendo, iuxta illud Augustini lib. 5. de Ciuitat. capit. 24. Vbi de Regibus Christianis ait, Felices eos dicimus, si suam potestatem ad Dei cultum maximè dilatandam, maiestati eius famulam faciunt. Et quod in Concil. Moguntino sub Steph. ca. 2. de Rege dicitur, Meminerit se pro omnibus ita sanctæ matris Ecclesiæ esse filium, vs eius paci, & tranquillitati per vniuersum mundum suum profecti faciat Imperium. Est autem obseruandum, hanc relationem posse dupliciter fieri, primò per positiuam ordinationem, & sic regulariter erit in consilio, nisi vbi speciale præceptum, vel necessitas ad illum obligauerit. Sic enim Leo Papa Epist. 75. ad Leonem Augustum inquit, Debes incunctanter aduertere regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maximè ad Ecclesiæ presidium esse collatam, &c. Secundo intelligi potest per negationem tantum, seu per circumspeditionem nihil statuendi per hanc potestatem, quod sit contrarium fini supernaturali, vel eius consequentiam impedire possit, quæ obseruantia, & prudens cautio ex fide procedit, & virtualis quædam relatio in vltimum finem dici potest. Estq; non tantum in consilio, sed etiam in præcepto maximè proprio Christiani, ac Catholici principis, vt constat.

August.

Concil. Mogunt.

Leo Papa.

le per se primò intendere statum politicum, eiusque conseruationem, & augmentum, ac subinde materiam legem esse illam, quæ statui politico inferuit, & conseruationi, vel augmento eius. Et in ordine ad hunc finem hæc leges ferri, siue in eis vera honestas inueniatur, siue tantum simulata, & apparens, dissimulando etiam illa, quæ iniusta sunt, si reipublica temporali sint vitia. Hæc est doctrina Politicorum huius temporis, quam præcipue persuadere conatus est principibus secularibus Machiavelus, solumque fundatur in hoc, quod non potest aliter temporalis reipublica conseruari. Vnde illius iudicium peruersum est, non posse esse verum regem, & stabilem, qui legibus virtutis astringitur, & eique omnino subiicitur. Potestque iuari hic error ex legibus civilibus, quæ interdum sustinent, & fouent actus prauos, propter temporalem commoditatem, vt in l. dolo, C. de inutil. stipul. datur actio, non obstante dolo, & in §. namque, Instit. de actionibus, conceditur actio fraudulenta, & in l. pacis, ff. de pactis, pactum contra leges sustinetur: item præscriptio cum mala fide per leges ciuiles commendabatur olim, vt constat ex ca. vigilanti, cap. vlt. de præscrip. & ex Grat. 16. q. 3. §. præscriptionem, post ca. placuit, cum tamen illa præscriptio iniqua esset, & ideo per iura canonica reprobata sit. Et in multis alijs etiam aliqua approbantur iure ciuili, quæ in foro animæ non possunt subsistere, vt notat Couarr. in regula, post ff. p. 2. §. 9. num. 6. in fine, Couarr. Et in regula, peccatum. 2. p. §. 6. num. 3. & 4. & ex materia de matrim. iuramento, vsuris, & alijs possunt multa exempla afferri, quæ omittit, & aliqua videri possunt in Azor. tom. 1. lib. 5. cap. 20. & 21.

Secunda sententia referri potest, quæ licet fateatur ius ciuile solum versari in materia honesta, limitat tamen illam ad materiam iustitiæ, dicitq; legem ciuilem solum posse ferri in materia iustitiæ præcipiendo iusta, & prohibendo, ac puniendo iniurias, non pertinere autem ad illam, vel ad potestatem ciuilem de actibus aliarum virtutum moralium dispo- nere. Solent hæc sententia tribui Francisco Sarm. tract. de reddit. Ecclesiæ lib. 4. cap. 5. Sed ibi non solum de lege ciuili loquitur, sed etiã de canonica; imò de hac præcipue, quia omnia, quæ adducit, in illa potissimè locum habent, & ideo infra tractando de lege canonica illi responderemus. Nunc specialiter de ciuili iure id suaderi potest ex dictis capit. præced. Nam finis potestatis ciuilis est pax, & felicitas temporalis reipublicæ humanæ: ergo solum potest leges ferri in materia iustitiæ ad pacem hanc, & felicitatem conseruandam, sed huiusmodi est materia iustitiæ, & non aliarum virtutum; ergo tantum in illa materia potest leges ferri. Minor sumi potest ex Aug. lib. 2. de ciuit. capit. 21. vbi ex Ciceron. refert. *concordiam esse artem summam, at que optimum in omni reipublica vinculum incolumitatis, eam que sine iniuria nullo pacto esse possit*, significans cum illa esse posse, & illam solum sufficere ad illum finem. Quod etiam colligitur ex definitione populi, quam ex eodem refert, scilicet. *populum esse eorum iuris consensu, & vilitate communi, one sociatum*: nam hoc totum habebit populus, si iustitia inter ciues seruatur: ergo illa sola est propria materia legis ciuilis. Hoc item videtur suadere vsus legum ciuiliu: semper enim versantur in materia iustitiæ, & de alijs non disponunt, nisi in ordine ad æquitatem inter ciues seruandam, & vt occasione iniuriarum euitentur. Argumento l. hæc lege, C. de pact. conuent. ibi. *Quantus enim bonus eras, mulierem, quæ seipsam marito committit, res etiam eiusdem pari arbitrio gubernari: at tamen quoniam conditores legum, æquitate conueni esse fautores, nullo modo volumus, &c.*

Prior ex his sententijs omnino falsa, & erronea est. Vnde dicendum primò est, leges ciuiles solum posse versari in materia honesta cum proportione, id est, vel præcipiendo honestum, vel prohibendo quod malum est, vel saltem illud non præcipiendo: loquitur autem

CAPVT XII.

Vtrum leges ciuiles in sola materia honesta versentur virtutum omnium actus præcipiendo, vel vitia contraria prohibendo.

1. Actenus explicatæ sunt causa finalis, & efficiens legis ciuilis, quoniam ad ostendendum hoc genus legis esse possibile, conueniensque & quasi naturale homini, fuit necessarium; nunc ad declarandam naturam, & efficaciam huius legis, de materia, & forma aliquid dicendum est. Non agimus autem de materia, ex qua, seu subiecta, quia de hac satis dictum est in primo libro, tractando, an lex interna (vt sic dicam) sit in intellectu, vel voluntate principis, aut subditi, & an lex æterna debeat esse scripta, vel verba sufficere. Inquirimus ergo materiam, circa quam legis ciuilis, id est, quid possit præcipere, aut prohibere: constat autem ex dictis in primo libro, legem tantum esse posse de actibus humanis, qui sunt in hominis potestate, vnde etiam certum est, de his tantum esse posse legem ciuilem; hi verò actus studiosi, prauis, & indifferentes esse possunt, & in his potest magna varietas reperiri secundum varias species virtutum, & vitiorum; item quidam sunt externi, alij mentales tantum, ac merè interni: quidam futuri, alij præteriti, quidam faciles, vel ordinarij; alij ardui, & valde difficiles, seu extraordinarij, ideoq; de tota hac varietate aliquid dicere necesse est.

2. Circa propositam ergo questionem duplex potest referri opinio, vna est, potestatem laicam, & ius ciu-

Machiavel.
error & Pr.
liciorum
temporalis
gimæ non
curanda sibi
ritualia.

3.
2. Secretaria
dicens legem
ciuilem solum
posse ferri in
materia iust.
fistia.

Francisc.
Sarm.

4.
Concipio la
geno ciuilem
solum posse
ferri in materia
honestâ, vel
autem